

szaknyelv sokszor valóban nem könnyen érthető, ám ugyanezt el lehet mondani például a diplomácia nyelvezetére is. Ám a nemzetközi szerződések szövege mégis rendre bekerül a dokumentum-válogatásokba, amint az a jelen esetben is történt. Vagyis a háború katonai iratanyagával szembeni diszkrimináció ezen a módon aligha védhető. Eltekintve azonban ettől a sajátos válogatási elvtől megállapítható, hogy Szabó Dániel *szöveggyűjteménye* sokoldalúan és széleskörűen mutatja be Magyarországon az első világháborús történetét. Természetesen nincs itt arra mód, hogy akárcsak felsoroljuk is a szövegeket (csupán a tartalomjegyzék 11 oldalra rúg). Nyilván annak sincs értelme, hogy egyik vagy másik dokumentum kiválasztásán, illetve helyettesíthetőségén elmélkedjünk. Ennek az egyenetlennek sok jó megoldása elképzelhető, amit Szabó Dánieltől kaptunk, határozottan ilyen. Különösen élénk színfoltja a válogatásnak az internetes közösségi oldalról származó anyag, és csak egyet lehet érteni a szerkesztővel, hogy ezt az igazán

korszerű médiatípust is a szemlélendők közé emelte. A sokoldalú megközelítésnek hála az olvasó számára talán érthetővé válik, miért tekint a modern (had)történetírás a háborút egyfajta alapvető társadalmi létállapotnak, megkülönböztetve mindenekelőtt természetesen a másiktól, ti. a békétől. Ez a kötet pontosan azt illusztrálja, hogyan és mennyire programozza át a háború – különösen pedig a világháború – egy adott társadalom életének minden szegmensét, hogy mit jelent *háborúban élni* a kor embere számára. Hogy a frontélet ebben az esetben némileg háttérbe szorult és a fő figyelem a hátszakra, illetve a szellemi szférákra összpontosult, azon talán lehet sajnálkozni. Ezzel együtt is joggal várható, hogy a nagyszabású kísérlet sok olvasó számára majd sikerrel végződik, a *folymat* végbemegy, a könyv betölti célját.

A gazdag illusztrációs anyag és a hét térképvázlat jól egészíti ki a szöveget.

Pollmann Ferenc

TAMARA SCHEER

DIE RINGSTRASSENFRONT

Österreich–Ungarn, das Kriegsüberwachungsamt und der Ausnahmezustand während des Ersten Weltkrieges

(*Heeresgeschichtliches Museum. Wien, 2010. 210 o.*)

Szinte közhely a kijelentés, hogy az első világháború történéseit feldolgozó hatalmas szakirodalomból mindeközéig hiányzott néhány fontos témakör tudományos igényű és összefoglaló jellegű feldolgozása. Ezek sorába tartozik a még a Nagy Háború időszakát kutató köz- és hadtörténészek számára is kevésbé ismert Hadifelügyeleti Hivatal (Kriegsüberwachungsamt), illetőleg magyar megfelelője, a Hadifelügyeleti Bizottság szervezetének és működésének szakszerű bemutatása.

A magyar olvasó számára is ismert osztrák történész hölgy, a Bécsi Egyetem Történeti Intézetének kutatási asszisztense, 2009 óta külsős lektora, tanára, akinek második nyomtatásban megjelent kötete műfaját tekintve tulajdonképpen egy szervezettörténeti munka. A bécsi Kriegsarchiv, valamint az Alsó-

Ausztriai Tartományi Levéltár gyűjteményeinek forrásait, korabeli német nyelven megjelent újságokat, valamint számos német és angol nyelvű feldolgozást is felhasznált műve megírásához. A kötetet számos – a terjedelem jelentős részét kitevő – korabeli fénykép, vázlat, továbbá több, a mű írója által fontosnak ítélt dokumentum fotója, valamint rövidítés-, forrás- és irodalomjegyzék egészíti ki. A szerző sok eredeti forrásból származó idézettel teszi mondanivalóját még hitelesebbé, megtehatjuk, milyen sokféle, a háborús élet minden szegmensére kiterjedő központi szerv működéséről is volt szó tulajdonképpen, amelyek munkatársai mindenre kiterjedő alaposággal végezték munkájukat.

A szerző előszava utáni bevezetésben Scheer összegzi a kivételes hatalom jogi és ka-

tonai kereteinek alakulását az 1849 és 1914 közötti időszakban a Habsburg-birodalomban.

A következő fejezetben a Hadifelügyeleti Hivatal és a Monarchia osztrák fele számára 1867–1914 között készült, háborús időszakra vonatkozó kivételes rendelkezések terveiről tájékozódhat az olvasó. A kivételes rendelkezések terveit a közös Hadügyminisztérium és a vezérkar dolgozta ki, amelyek végül a J-25 jelzetű szabályzatban öltöttek testet 1906-ban, azokat 1909-ben átdolgozták, végül 1912-ben látott napvilágot annak a Nagy Háború idején is használt harmadik változata.

A szerző külön kitér Bosznia–Hercegovina esetére, ahol az 1908-as annexió után a birodalom osztrák felében alkalmazandó minta szerint képzeltek el a különleges rendelkezések életbe léptetését háború esetén, mely végül az első világháború során valósult meg, kemény, diktatúraszerű katonai kormányzással.

A harmadik témaegység a Hadifelügyeleti Hivatal szervezeti felépítéséről szól. Scheer először ismerteti a birodalom osztrák felében 1914. július 26-án bevezetett különleges törvények főbb rendelkezéseit, ír az 1914. július 27-től a közös Hadügyminisztériumon belül működő és a Leopold Schleyer altábornagy által vezetett Hadifelügyeleti Hivatal megalakulásáról, melynek hatásköre csak Ausztria–Magyarország osztrák tartományaira és Bosznia–Hercegovinára terjedt ki. Részletezi az eredetileg 14 csoportból álló Hivatal részletes felépítését, majd bemutatja az 1917-ben bekövetkezett átszervezés utáni állapotot is, amikor már mindössze nyolc csoport tevékenykedett az intézményen belül.

Külön alfejezet foglalkozik a Hadifelügyeleti Hivatal politikai csoportjának működésével, amelynek tevékenységi körébe többek között a kémkedés, a gyanús belföldiek szemmel tartása, az internálótáborok létesítése és fenn tartása, a szabotázsakciók, a határátlépések felügyelete, a külföldi állampolgárok nyilvántartása, ellenőrzése és internálása (mai kifejezéssel élve: idegenrendészeti feladatok) tartoztak. Részleteket olvashatunk az 1914 júliusától a Monarchia területén maradt külföldiek kényszerlakhelyének és internálásának körülményeiről, a két eljárás közötti különbség lényegéről. 1917-től a csoport feladatai közé tartozott a hadifoglyok kölcsönös kicserélése valamely semleges ország közreműködésével, továbbá az osztrák civil állampolgárok internálásának ügyei az ellenséges országokban.

A következő kisebb témaegység a háborús kommunikáció felügyeletét és cenzúráját járja körül. A cenzúra magába foglalta a postai levél- és csomagforgalom, a táviratok, a táviróforgalom, a telefonhívások, a sajtótermékek központi ellenőrzését, beleértve a civil lakosság belföldi és az internáltak, hadifoglyok külföldre irányuló kommunikációs formáinak ellenőrzését. Részleteket tudhatunk meg a cenzúra fentebb említett különböző módszereiről, annak mindennapos gyakorlatáról. Számos példát, megtörtént esetet sorol fel, ezzel is oldva mondanivalója monotonosságát. Elképzelhető, mekkora feladatot jelentett a levelek, csomagok, telefonhívások kontrollálása. A szerző bemutatja az 1918-ig Ausztria–Magyarországgal vám- és külpolitikai unióban létező Liechtenstein-hercegséggel kapcsolatos cenzúra-rendelkezéseket is.

A soron következő alfejezetből a kép- és könyvcenzúra formáiról, feladatairól, irányelveiről tudhatunk meg többet. A szerző ezt követően az Osztrák–Magyar Monarchiában, illetve a külföldön megjelent sajtótermékek cenzúrájáról, felügyeletéről szól. Kiderül, hogy utóbbi a dunai birodalomban szigorúbb volt, mint a szövetséges Németországban, ahol többek között idegen nyelvű újságokat is lehetett kapni a háború idején. Scheer kitér arra, hogy a katonai vonatkozású híreket mennyire nem tudták a politikai hírektől elválasztani, ezért a birodalom osztrák részében a cenzúra által nem engedélyezett cikkek helyén fehér foltok jelentek meg az újságok hasábjain.

Konkrét példákon keresztül szerezhetünk tudomást a következő témakörben arról, hogy milyen feszültségek támadtak a sajtószabadság korlátozásából és a cenzúra mindenhatóságából a Hadifelügyeleti Hivatal és a lapok között. Megtudhatjuk, hogy a birodalom osztrák felében szigorúbb volt a sajtótermékek cenzúrája, mint Magyarországon.

A soron következő alfejezet az export, az import és az átmenő áruforgalom Hadifelügyeleti Hivatal általi ellenőrzését tárgyalja. Kiderül, hogy a Hivatalnak befolyása Ausztria–Magyarország külkereskedelmére és a hadiiparára is.

Ezután a Hadifelügyeleti Hivatal egyéb feladatait veszi számba az auktor, nevezetesen a katonai közigazgatás felügyelete a hadtápterületeken, a civil lakossággal szemben is eljáró katonai bíróságok felügyelete, a postagalambok tartásának ellenőrzése és engedélyezése, a

fegyver, a lőszer és robbanóanyag birtoklásának illetve esetleges csempészetének felügyelete, a repülőeszközök előállításának és tartásának engedélyezése témakörét.

Külön témaegység foglalkozik a kérdéskör magyarországi vonatkozásaival. A szerző először összefoglalja a kivételes törvények megszületésének folyamatát annak 1912-es parlamenti elfogadásáig, bemutatja a birodalom magyar felében a dualizmus éveiben végbe ment, ezzel kapcsolatos politikai csatározásokat.

Részleteket tudhatunk meg a tevékenységét 1914. július 24-én a magyar királyi Honvédelmi Minisztériumban megkezdett Hadifelügyeleti Bizottság megszervezéséről, feladatköréről, amelyek lényegében megegyeztek a Hadifelügyeleti Hivataléval. A két szervezet értelemszerűen folyamatosan összehangolta munkáját, azok összehasonlításának eredményeként többek között kiderül, hogy Budapesten a sajtócenzúra liberálisabb volta miatt tájékozottabbak voltak az emberek a világ dolgaírói, mint a császárvárosban.

A negyedik nagy fejezetben a kötet írója a Hadifelügyeleti Hivatal 1916–18 közötti tevékenységének összefoglalására vállalkozik. Kifejti a Monarchiában történt uralkodóváltás

következtében történt szervezeti változásokat, megemlíti példának okáért az osztrák sajtócenzúra enyhítését. Megtudhatjuk, hogy 1917 szeptemberében a Hadifelügyeleti Hivatalt a Közös Hadügyminisztérium keretei között működő Miniszteri Bizottsággá alakították át, ami természetesen jelentős személyi változásokkal is együtt járt. 1918-ban a Bizottság feladatai lényegében már csak az internálásból történő elbocsátás és hazautazás engedélyezésére, a deviza és sajtóügyekre terjedtek ki.

Az utolsó fejezetben a szerző összefoglalja és értékeli az osztrák Hadifelügyeleti Hivatal, illetve a magyar Hadifelügyeleti Bizottság szerepét az első világháború idején, további magyarországi kutatásokra is ösztönözve a korszakos történészeket.

Az igen alapos, minden apró részletre kiterjedő, elsősorban a szűkebb szakmának íródott könyvet bátran ajánlhatjuk a XX. század első világméretű háborújának történetét kutató történész kollégák figyelmébe, azonban remélhetőleg a korszak iránt elkötelezett olvasók kezébe is eljut majd, többek között ezzel is gyarapítva ismereteiket.

Balla Tibor

MARKÓ GYÖRGY

A HONVÉDELMI MINISZTERIUM SZERVEZETE 1945–1956

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Sorozatszerkesztő: Veszprémy László

(Argumentum Kiadó, [Budapest], 2011. 240 o.)

A „hadtörténeti” legújabb könyvsorozatának ezúttal egy olyan darabját veheti kezébe az érdeklődő olvasó, ami némiképp elüt a többitől. Markó György könyve klasszikus hivaltörténeti munka, e műfaj művelése leginkább a levéltárosok kedvelt „időtöltése”. Nem véletlen tehát, hogy a szerző maga is gyakorló levéltárosként, az 1945 utáni Demokratikus Honvédség és a Magyar Néphadsereg egykori iratainak referenseként kezdte adatgyűjtő munkáját még az 1980-as években. Ennek során kitűnő kolléganője, Spáczay Hedvig – aki a m. kir. Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban HM) 1867 és 1945 közötti hivaltörténetét dolgozta fel – nyomdokain haladva megkísérelte felkutatni az 1945 és 1956 közötti

HM szervezeti felépítését és annak változásait. Az eredményes kutatómunka termékeként 1995-ben egy kandidátusi disszertáció is született a témából. Másfél évtizeddel később az időközben az állambiztonsági szolgálatok történetének rejtelseiben is elmerülő szerző örvendetes módon önálló kötetben is megjelentette munkája eredményét. Az eredeti disszertációhoz képest javított és átdolgozott, sőt táblázatokkal bővített leírás mit sem veszített aktualitásából, hiszen időközben senki sem jelentkezett hasonlóan átfogó és részletes munkával a témában.

A kötetet áttanulmányozva be kell valljuk, egy a szervezeti kérdések iránt csak felületesen érdeklődő, levéltárosi vagy hivaltörténeti